GÖZETİM VE TEŞHİR: BİREYLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI İLE ÇELİŞKİSİ

Fatma ABDUKAYA¹

ÖZ

Sosyal medyanın bireyler tarafından sıklıkla kullanılmaya başlanmasıyla gözetim ve teşhir kavramları sayısız çalışmalara konu olmuştur. Bazı çalışmalarda elde edilen bulgulara göre, bireylerin sosyal medyada gözetlendiklerinin farkında oldukları ve kendilerini gönüllü olarak teşhir ettiği sonucuna varılmıştır. Bazı çalışmalarda da bireylerin sosyal medyada gözetlendiklerinin farkında olma düzeylerinin düşük olduğu ve rızaları doğrultusunda kendilerini teşhir ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada, bireyler sosyal medyada izlendiklerinin, takip edildiklerinin, gözetlendiklerinin bilincinde midirler? Bilincindeyseler ters bir çelişki olarak sosyal medya kullanımlarında kendilerini teşhir etmede, takip edinilebilir, izlenebilir bir durumda olma eğiliminden neden vazgeçememektedir? Sorusuna yanıt aramaktadır. Bu amaçla çalışmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak 18 ve 25 yaş aralığında sosyal medyayı kullanan ve İstanbul'daki üniversitelerin lisans programlarında öğrenim gören 4 öğrenci ile görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda, katılımcıların sosyal medyada gözetlendiklerine dair bilinçlerinin yüksek bir seviyede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların sosyal medyaya kendilerini teşhir etmekten vazgeçmeme eğilimlerinin çeşitli nedenlere dayandırıldığı saptanmıştır. Bu nedenlerin başında sosyal medyaya bağımlı olma, herkesin sosyal medyayı kullanması ile kendini teşhir etmesi, diğerleri tarafından merak edilme arzusu, sosyal medyadaki beğenilerin kişisel tatmin vermesi gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Teşhir, Sosyal Medya Kullanımı, Bireyler, Çelişki

SURVEILLANCE AND EXPOSURE: THE CONTRADICTION OF INDIVIDUALS WITH SOCIAL MEDIA USE

ABSTRACT

With the frequent use of social media by individuals, the concepts of surveillance and exposure have been the subject of numerous studies. According to the findings obtained in some studies, it was concluded that individuals are aware of being watched on social media and that they voluntarily expose themselves. In some studies, it has been concluded that the level of awareness of individuals being watched on social media is low and they expose themselves in line with their consent. In this study, are individuals aware that they are being watched, followed, and spied on on social media? If they are conscious, why can't they give up their tendency to be in a followable and watchable state in displaying themselves in the use of social media, as an inverse contradiction? He is looking for an answer to his question. For this purpose, using in-depth

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bilim Dalı, fatma.abdukaya1994@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5803-579X

interview method, 4 students between the ages of 18 and 25 who use social media and study in undergraduate programs of universities in Istanbul were interviewed. As a result of the study, it was determined that the awareness of the participants that they were being watched on social media was at a high level. In addition, it was determined that the tendency of the participants not to give up exposing themselves to social media was based on various reasons. At the beginning of these reasons are being addicted to social media, exposing himself with the use of social media, the desire to be wondered by others, and the likes on social media giving personal satisfaction.

Keywords: Surveillance, Exposure, Social Media Use, Individuals, Contradiction

Giriş

İletişim, insanların canlı ya da cansız varlıklarla gerçekleştirdiği bir etkinlik eylemidir. İlkçağlarda insanlar vücut hareketleriyle, mağaralarda çizdiği figürlerle sözsüz ve görsel bir iletişim kurmuştur. Daha sonra konuşma dilinin günlük hayata hakim olmaya başlamasıyla sözlü iletişim dönemine girilmiştir. Konuşma dilinde insanlar duygularını, düşüncelerini ve fikirlerini karşılıklı bir diyalog biçiminde gerçekleştirmiştir. İlerleyen süreçte de alfabenin bulunmasıyla beraber yazının icat edilmesi birçok avantajı da kendisiyle getirmiştir. Özellikle ticaretin gelişmesiyle ekonomik gelirlerin, giderlerin kayıt altına alınması ve bilim, sanat, tarih, tıp gibi disiplinlerde elde edilen bilgilerin yazıya geçirilmesiyle bilginin kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Matbaanın Çinliler tarafından ilk olarak kullanılmaya başlanması, sonrasında matbaanın birçok toplumda yaygın olarak kullanılması ve Johannes Gutenberg'in matbaayı seri halde yayın basma durumuna getirmesiyle kitaplar, gazeteler kolay bir şekilde basılmış ve çoğaltılmıştır, böylece insanlar dünyanın dört bir yanında yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik ve toplumsal olaylardan kolayca haberdar olabilmeye başlamıştır. Radyo ve televizyonların yayın hayatına girmesiyle habere ve bilgiye ulaşma daha da hızlı bir hale gelmiştir. Sonraki dönemlerde ise internet teknolojisinin ortaya çıkışıyla iletişime ve bilgiye hız ve anında bir erişim sağlanmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı bir gelişmeyle sanal ağlarda veri akışı kolaylıkla yapılabilir bir duruma gelmiştir; bu sanal ağlar yalnızca cihazlar arasında bilgi iletimi gerçekleştiriyor, aynı zamanda insanların alışveriş yapacağı, dizi izleyebileceği, sohbet edebileceği, oyun oynayabileceği bir alanı da getirmiştir. Web 2.0 teknolojisinin gelmesiyle çeşitli sosyal medya platformları da ortaya çıkmıştır; bu platformların başında Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, Periscope ve benzerleri gelmektedir. Bu sosyal ağlarda bireyler içerik üreten, dağıtan, paylaşan ve başkaları tarafından üretilen içerikleri tüketen bir kullanıcı durumundadır. Bu kullanıcı bireyler, kendileriyle ilgili olan yaşam tarzlarını, politik görüşlerini, temsil ettiği sınıfı paylaşabilmektedir.

Sosyal medya, toplumsal gözetimin yapıldığı en yaygın alan olarak görülebilir. İletişim ağını denetleyen uluslararası şirketler, devletler gibi kurumlar bireylerin sanal ağlardaki sosyal durumlarını, kültürel düzeylerini, yaşam stillerini, yeme ve içme alışkanlıklarını, ideolojik duruşlarını takip ederek kişilik analizlerini kolayca yapabilmektedir. Analizde, aynı niteliklere, ortak özelliklere sahip olan bireylerin verileri depolanmakta, sınıflandırılmakta ve değerlendirilmektedir. Böylelikle kişiye yönelik özelleştirilmiş iletiler oluşturularak bireyin tutumlarını, düşüncelerini, davranışlarını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye yönelik bir algı oluşturabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı şu sorulara yanıt aramaktadır: Bireyler sosyal medyada izlendiklerinin, takip edildiklerinin, gözetlendiklerinin bilincinde midirler? Bilincindeyseler ters bir çelişki olarak sosyal medya kullanımlarında kendilerini teşhir etmede, takip edinilebilir, izlenebilir bir durumda olma eğiliminden neden vazgeçememektedir? Bu sorulara cevap bulmak için çalışmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini İstanbul oluşturmaktadır. Çalışmada, 18 ile 25 yaş aralığında sosyal medyayı kullanan ve İstanbul'daki üniversitelerin lisans programlarında eğitim gören 4 öğrenci örneklem kapsamına alınmıştır. Oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu online ortamda e-posta vasıtasıyla öğrencilere gönderilmiş ve elde edilen veriler analiz edilerek çözümlenmiştir. Çalışmada öğrencilerle yapılan görüşmelerde ulaşılan veriler, bireylerin sosyal medyayı kullanımlarındaki bilinç düzeylerini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

1. Gözetim Toplumu

Gözetim kavramı, 18. yüzyılda Fransızca'da *surveiller* kelimesinden türetilerek İngilizceye *surveillance* olarak geçmiş ve gözlemlemek anlamında ifade edilmiştir (Akdağ, 2015: 9). Bu kavram, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde “gözetme işi, nezaret, himaye, gözetim” biçiminde kullanılmaktadır (TDK, 11.9.2021). Gözetim, insan etkinliklerini izleyen, verilerini toplayan, depolayan, denetleyen bir anlamda kullanıldığı gibi, insanı etkileme, yönlendirme ve koruma amacıyla enformasyonun sistemli ve düzenli bir biçimde biriktirilmesi olarak da anlamlandırılmaktadır.

Sosyoloji alanında bir bilim insanı olan Gary Marx, gözetim toplumu kavramını ilk kullanan kişidir. Marx, kişisel bilgilerin nasıl toplandığını, bu toplanılan enformasyonun nasıl analiz edildiğini ve çözümlenen verilerin insan yaşamına nasıl bir şekilde iletiltiği konusu üzerine çalışmıştır. O yeni gözetimi, bilgilerin elde edilmesi ya da oluşturulması için teknik araçların kullanılması vasıtasıyla bireylerin, grupların ve bağlamların incelenmesi olarak tanımlamıştır (Marx, 2015: 735). Enformasyonun biriktirilmesi olarak da tanımlanan gözetim,

devletler tarafından yapıldığı gibi, küresel şirketler ve casuslar tarafından da yapılabilir. Bu sistematik yapılar, gözetimle insanların kendileriyle veya başkalarıyla kurdukları ilişkiler ağını çözümlemeye çalışmakta, bu ilişkiler ağını da çözümledikten sonra belirli hedefler doğrultusunda yönlendirici, etkileyici bir unsurla insanları denetimi ve kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır.

Gözetim toplumu üzerinde çalışan diğer bir önemli isimde David Lyon'dur. Ona göre "gözetim" kelimesi eskiden şüpheli olanların ayrıntılı olarak araştırılması, polisin telefon dinleme ya da yabancı istihbarat için kullanıldığını, gözetimin günümüz toplumlarında ise kişisel verilerin toplanması olarak yaşamın kaçınılmaz bir parçası olarak rutin, yerel ve küresel bir biçimde gerçekleştiği şeklinde ifade etmektedir (Lyon, 2003: 1). Toplanan ve biriktirilen enformasyonun zamanı geldiğinde değerlendirilerek ekonomik, politik ve çeşitli amaçlar için kullanıldığını söyleyen Lyon, bireylerin internet ağlarında yaptıkları her eylemin kayıt altına alındığı ve yeni gözetim şeklinin elektronik ağlar olduğunu söylemektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler bireylerin hayat alanına çok önemli katkılar ve kolaylık sağlamış olmasına rağmen birçok olumsuz durumu da kendisiyle beraber getirmiştir. İnternet tabanlı teknolojik ağlarla bireylerin her türlü enformasyona kolaylıkla erişim sağlanması pozitif bir durumken, bireylerin bu ağlarda paylaştıkları görseller, videolar, girdiği internet siteleri, kendilerine gelen ya da giden mesajların ve yorumların, arkadaşlık kurduğu kişilerin profillerinin hegemonik yapılar tarafından kayıt edildiği, saklandığı ve biriktirilmesi negatif bir durumdur. Ayrıca, bireyler teknolojik ağlarda gerçekleştirdiği her hareket şeffaf bir şekilde gösterime sokulurken, hegemonik güçlerin kendilerinin geliştirdiği bu teknolojik ağın arkasında olabildiğince gizlemeye çalışmaktadır.

Sosyolog Fransız düşünür Michel Foucault, gözetim kavramı üzerine derinlemesine değerlendirmeler yapmıştır. İktidarın gözetimini açıklamak için Jeremy Bentham'ın dizayn ettiği Panoptikon adlı hapishane metaforunu kullanmıştır. Bu hapishane modelinde merkezde bir kule bulunmaktadır, kulenin etrafında da halka şeklinde sarmalanmış bir bina ve bu binanın içinde birçok hücreler bulunmaktadır. Panoptikon bir hapishane olmasından öte, bireyler üzerinde kesintisiz gözetime dayalı devamlı kontrol ve denetimi olan bir mekanizmadır ve disiplin edici bir özelliği bulunmaktadır (Akt., Akdağ, 2015: 51). Çünkü hücrede bulunanlar her an kule tarafından gözetlendiğini düşünürler, bu nedenle de davranışlarını kurallara uygun bir biçimde gerçekleştirmektedirler. Kulede kimin olduğu hücrede bulunanlar tarafından bilinmez, çünkü bu gizli tutulmaktadır.

Eskiden gözetim somut bir alanda yapılırken, günümüzde elektronik ortamda yapılmaktadır. Hegemonik güçler ilk çağlarda bireyler üzerindeki gözetimini çıplak bir biçimde gözler önüne sererken, şimdi görünmez duvarların ardında yapmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle zaman ve mekan sınırı ortadan kalkmış, böylece gözetim sınırlı bir alandan geniş bir alana perdelenmiş bir biçimde yayılmıştır. Elektronik ortamda bireyin cihaz bağlantıları, mesajları, kredi kartı işlemleri, konum bilgileri, özel dosyaları, kayıt bilgileri, kütüphane kayıtları, sağlık dokümanları, iletişim verileri toplanabilir bir aşamaya gelmiştir. Toplanan bilgilerle ortak özelliklere sahip olan bireyler gruplandırılarak kategorileştirilmiştir. Bu sınıflandırma şekli ile iyiler ve kötüler, hasta olanlar ve olmayanlar, üretkenler ve tüketenler gibi çeşitli türlerle bireyleri bir grubun aidiyeti içine yerleştirmektedirler. Bunu da devamlı güncel verilerle düzenleyerek ve yeni özneleri teknolojik ağlar aracılığıyla yakalayarak oluşturmaktadırlar.

Öznelerin sanal ortamda gerçekleştirdikleri aktiviteler, davranışlar elektronik izlere dönüşmektedir; bu izler ile egemen sınıf öznelerin datalarını depolayarak, analiz ederek onlar üzerinde bir tahakküm sağlamaktadır. Egemen sınıf, elde ettiği enformasyonu yeniden biçimlendirerek belli bir amaca ulaşmak için kullanmaktadır; bu kullanım ile gücünü pekiştirmektedir. Yani bilgiyi elinde tutan sınıf güçlü olur ve bu güçle öznelerin tüketim alışkanlıklarını, siyasal düşüncelerini, eylemlerini, algılarını, zihinlerini kendi arzuları doğrultusunda biçimlendirebilmektedir.

2. Sosyal Medya Kavramı

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişim süreciyle birlikte sosyal medya da hayatımıza girmiştir. Özellikle Web 2.0 teknolojisiyle internet kullanıcıları içerik üretimi oluşturabilme, bu oluşturulan içeriği dağıtabilme, paylaştığı içerikle başkalarıyla canlı olarak karşılıklı ilişkiye girebilmektedir. Bu ilişki teknolojinin getirdiği olanaklar ile hızlı ve anında olabilmektedir. Kullanıcılar teknolojiyle kişisel forumlar, bloglar kurup bu platformlarda kendilerine has dünyalarını paylaşabilmekte ve diğerleriyle etkileşimde bulunarak kendini ifade etme olanağına kavuşmaktadır (Kılıç, 2020: 17). Aynı zamanda kullanıcılar, çevresinde yaşanan olayları ve diğerlerinin gözlemleyemediği negatif ya da pozitif durumları başkalarına iletebilme, duyurabilme fırsatı yakalamaktadır. Bununla birlikte kullanıcılar, oluşturdukları iletileri dönüştürme, yanıltma ve yeniden üretebilme olanağını da kazanmaktadır (Çağlar, 2019: 61).

Sosyal medya, bir paylaşım ağıdır; bu ağ insanların birbiriyle karşılıklı etkileşim kurabildiği, bilgiyi açık bir biçimde görünür kılabilindiği, farklı görüşleri yansıtabildiği bir

alandır. Bu alanda video, resim, konum, dedikodu, oyun, haber, grafik, yazı, mesaj, duygu, fikir, politik görüş, dini inanç, şarkı, ses kaydı, linkler ve benzeri içerikli paylaşımlar yapılabilmektedir. Bu paylaşımlarla kişiler kitleler ile çift yönlü bir etkileşim ve diyalog içine girmektedir, sanal evrende girilen bu ilişki tarzı hem eş-zamanlı hem de eş-zamansız olarak gerçekleşmektedir. Sosyal medya; katılımın, diyalogun, topluluğun, sanal temasın ve verilerin olduğu bir sosyal bir ortamdır. Bu ortamda, insanlar kendi dünyalarını aktarabilmekte, başkalarının dünyasını görebilmekte, duyabilmekte, hissedebilmekte ve sosyal ilişkilerini yoğun olarak yaşayabilmektedir. Bu anlamda sosyal medya, çeşitli mecralarda kullanıcıların deneyimlerini, bilgilerini, ilgi ve alakalarını ve benzeri verilerini tanışık olduğu veya olmadığı kişilerle paylaşmasıdır (İnce ve Koçak, 2017: 738).

İnsanların en çok kullandığı sosyal medya platformların başında; Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp, Bloglar, YouTube, Snapchat, Swarm, Periscope, Forumlar, Vine gelmektedir. Bu ağlar zaman ve mekan sınırını ortadan kaldırması, kullanımının ucuz ve maliyetsiz olması, basit bir kullanıma sahip oluşu, çift yönlü etkileşimi, geri bildirimi ve sayısız veriyi içinde bulundurması ve bu veriye farklı formatlara dönüştürmesi sebebiyle birçok kişi tarafından tercih edilmektedir. Özellikle bu sosyal medya alanlarında linklerin paylaşılması, bu paylaşılan linkler ile farklı içeriklere, metinlere, videolara ulaşılması enformasyona hızlı erişim sağlamaktadır. Kullanıcıların sosyal medyayı kullanma nedenlerinin başında; eğlenme, rahatlatma, iletişimde bulunma, bilgi edinme ve boş zamanları değerlendirme gelmektedir (İnce ve Koçak, 2017: 748).

3. Sosyal Medyanın Avantaj ve Dezavantajları

Yeni iletişim ortamları, bireylerin kendi duygularını, düşüncelerini, fikirlerini, yaşam tarzlarını ifade etme olanağı vermiştir. Bu ifade etme biçimi, özellikle Twitter, Facebook, YouTube, Instagram gibi sosyal paylaşım sitelerinde daha görünür olarak görülmektedir. Milyonlarca insanı sosyal medyada toplayan bu yeni iletişim ortamları, zaman ve mekan sınırını ortadan kaldırmış, enformasyonun hızlı bir şekilde yayılımını ve depolanmasını sağlamış, dünyayı küresel bir köye dönüştürmüş, yeni temsiller yaratmış, yeni bir muhalif politik alanı yaratmıştır. Bunun yanında, toplumsal ve kültürel olguların şekillenip biçimlenmesinde önemli bir araç olmuştur (Çambay, 2015:242).

Yeni medya olarak nitelendirilen iletişim ortamları, multimedya, eş-zamanlılık, karşılıklı etkileşimlilik, paket anahtarlama, hiper-metin gibi özelliklere sahiptir. Bu özellikler sayesinde toplumdaki bireyler, sosyal medya aracılığıyla kendi zihinsel ve fikrinsel söylemlerini açıkça aktarabilmekte, bu aktardığı iletileri de süratle yığınsal insan topluluğuna

gönderebilmektedir. Gönderilen bu mesajlar farklı kişiler tarafından alınıp algılandıktan sonra bu mesajı ileten bireye hemen geribildirim yapılabilir. Böylece toplumdaki bireyler geri besleme ile kendi gibi düşünceye, fikre sahip olan insanlarla karşılaşarak bilgi alışverişinde bulunabilmekte ve örgütlenebilmektedir. Bu anlamda sosyal medya, toplumsal hareketlerin haberleşmesi ile örgütlenmesinde bir araç olma işlevi üstlenebilmektedir (Babacan, 2014: 137). Bu işlevde bireyler, istemedikleri eylemlerin, yaptırımların gücü elinde bulunduran iktidarlar tarafından yapılması durumunda tepkilerini sosyal medya vasıtasıyla sunabilmektedir. Bu bireysel tepki insan kitlesi tepkisine dönerek toplumsal hareketlerin oluşmasına neden olmaktadır.

İletişim teknolojileri, bireylere siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri alanlarda sayısız bir fayda sağlamıştır; bu yararlar ile bireyler hedefleri doğrultusunda kendilerini geliştirmiş, içerik üretmiş, oluşturdukları içerikleri paylaşmış ve dağıtmıştır. Bu yeni fırsatlar sosyal medya temelinde kendini sıklıkla göstermiştir. Çünkü sosyal medya, hem bir sosyal alan hem bir kamusal alan hem de bir ticari alandır. Bu bağlamda bireyler sosyal medyaya bağımlı hale gelmiştir, çünkü bu sanal ortam insanlara gerçek hayatta sunamadıkları tüm fırsatları vermiştir. Bireyler, gerçek dünyada deneyimlemedikleri tüm eylemlerini, duygularını, gezip göremedikleri yerleri, okuyamadıkları kitapları, hiç varlığından haberdar olmadığı kültürleri, yaşam tarzlarını sosyal medya ile giderebilmektedir. Var olmayan dünyadaki eşitliğin sanal ortamda eşitlendiği anlayışı bireylerin bu mecralara yönelmesine sebep olmuştur.

Sosyal ağlar, teknolojik zeminli olarak sayısız avantaj getirmiş olmakla birlikte birçok dezavantajı da kendisiyle getirmiştir. Bu olumsuzlukların başında; sosyal ağlarda görülen bilgi kirliliği, nefret söylemi, kişilik hakları ve mahremiyet ihlalleri, özel yaşamın ifşası, siber kutuplaşma, yalan haberler, cinsiyetçilik, teyit edilmeyen haberler ve kurgu sorunları, dedikodu ve asparagas haberler, kötü içerikler, yankı odası, gözetlenme ve veri madenciliği gelmektedir. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, hızlı iletişim, zaman-mekanı ortadan kaldırması ve enformasyona kolay erişim sağlaması gibi olumlu bir etki yaratmakla beraber, sahte haberlerin hızlı bir biçimde yayılmasına da olanak sağlaması olumsuz bir sonucu da kendisiyle getirmiştir (Çömlekçi, 2019: 1550).

Bireyler sosyal ağlarda, hem bir siber kutuplaşma içinde hem de bir yankı odası içinde olabilmektedir. Yankı odası etkisine göre, internet siteleri kullanıcıların hoşlanmadığı iletileri filtrelemelerine, kendi yankı odalarına kurmalarına izin vermektedir (Narin, 2018: 240). Bu durumda, bireyler kendi istekleri doğrultusunda farklı görüşlere, bilgilere erişmelerini

doğrudan engellemekte ve sadece kendi görüşlerini yansıtan mesajlara maruz bırakmaktadır. Böylece bireyler, karşıt olduğu görüşlerden haberdar olmadığı için onlara yönelik bir tahammülsüzlük, yok sayma, görmezden gelme gibi eylemler içinde olabilmektedir. Bu durum, büyük toplumsal ve kaotik kutuplaşmalara neden olarak demokrasiye zarar vermektedir.

Kullanıcılar sosyal medya platformlarında, özel yaşama ait bilgi ve görüntülerini kendi rızalarıyla paylaşmaktadır ama bu paylaşımlar kişinin izni olmadan başkaları tarafından yeniden üretebilmekte ve kişinin kamusallaşmasını istemediği içerikler herkes tarafından görünebilmektedir (Çapcıoğlu, 2019: 664). Sosyal ağlarda bireyler, başkalarının bilgilerini, ses kayıtlarını, belgelerini, dosyalarını, raporlarını, videolarını yayınlatabilmektedir; bu yayınlar kişinin rızası olmadan da yapılabilmektedir. Bu gibi durumlar yaşandığında, sosyal medyada kişiye yönelik ötekileştirme, ayırma, küçümseme, aşağılama, nefret, onur ve gururu kırma gibi söylemlere maruz kalabilmektedir. Mahremiyet ve özel yaşam ihlalleri bir zincirleme olarak kişilik haklarının zedelenmesine de sebebiyet vermektedir.

Sosyal medyanın getirdiği diğer bir olumsuz özellik gözetimdir. Bireyler sosyal medya platformlarında gerçekleştirdiği eylemler çeşitli kurumlar tarafından gözetlenmektedir. Dolayısıyla kamu ya da özel kurumların bireylerin sosyal medya üzerinde gerçekleştirdiği eylemleri gözetleyerek oluşturduğu verileri siyasal iletişim, ürün pazarlama, zihinsel denetim, yönlendirici algı yönetimi ya da belirli konuların kabulü veya reddi gibi amaçlar için kullanabilmektedir. Örneğin Londra'da bir veri analizi şirketi olan Cambridge Analytica, 2014 tarihinde 50 milyon Facebook kullanıcısının verilerini yasa dışı olarak toplamış, bu topladığı verileri de çeşitli kategorilerde sınıflandırarak önceki ABD Başkanı Donald Trump'ın seçim kampanyasında kullanmıştır. Şirket tarafından elde edilen veriler, seçmenlerin düşüncelerini, fikirlerini ve bakış açılarını etkileme, yönlendirme amacı için kullanılmıştır. Bu yaşanan olay ile birlikte birçok kişi tarafından verilerin gözetimiyle ilgili olarak etik, ahlak ve kişisel verilerin korunması konusu sıkça gündeme gelmeye başlamış ve tartışılmıştır. Özellikle de internet kullanıcılarının kişisel verilerinin etik ve ahlaki değerlere uygun olmayan nitelikte kullanıldığına ilişkin tepkiler çığ gibi gelmeye başlamıştır.

4. Gözetim, Teşhir ve Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Çalışmalar

İnternet teknolojisinin getirdiği en olumsuz özelliklerinden biri gözetimdir. Gözetim, bireylerin eylemlerini, davranışlarını, düşüncelerini ve bilgilerini kaydetmesi, biriktirmesi ve izlenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu gözetim biçimi zaman içinde teknolojinin gelişmesiyle elektronik ortamda daha da kendini belirginleştirmiştir. Gözetim bir yandan

devlet iktidarları tarafından yapılırken bir yandan da küresel şirketler tarafından yapılmaktadır. Bireylerin bilgilerini elinde bulunduran bu güçler, zamanı geldiğinde bu bilgileri kendi amaçları doğrultusunda insanları etkilemek, yönlendirmek ya da korumak maksadıyla değerlendirebilmektedir.

Küresel şirketler yani kapitalist sistem, sosyal mecralarda bireylerin tüketici profillerini, kişisel özelliklerini, yaşam biçimlerini, günlük alışkanlıklarını, arzularını, ihtiyaçlarını, ideolojik fikirlerini, paylaşımlarını veri bankalarında düzenli olarak işlemekte, depolamakta ve güncellemektedir. Uluslararası şirketler, benzer özelliklere sahip olan bireyleri filtreleyerek ve kategorize ederek gruplandırmaktadır. Bu gözetim şekli ile bireylerin her türlü enformasyonu uluslararası şirketlerin eline geçmiştir. Böylelikle bireylerin verileri kapitalist şirketler tarafından siyasal, kültürel ve ekonomik amaçlı olarak başka firmalara para karşılığında satılmaktadır. Alınıp satılabilen bir meta haline gelen bireysel veriler, internet kullanıcılarına belirli amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda kişiselleştirilmiş reklam ve haberler olarak gelmektedir. Tüm bunların sonucunda internet, üreticilere tüketici davranışıyla ilgili verileri kolay bir şekilde iletebildiğinden dolayı panoptikon düzen kapitalizmi direkt olarak desteklemektedir (Gürdal ve Kanat, 2020: 218).

Bireylerin en çok gözetlendikleri alanlardan bir tanesi sosyal medyadır. Çünkü sosyal ağlarda bireyler kendi yaşam tarzlarını yansıtmakta, tükettikleri ürünleri göstermekte ve özel alana dahil olan yaşamlarını bir teşhir olarak sunmaktadır. Bireyler tarafından sosyal medyada teşhir edilen her türlü bilgi kendi rızaları doğrultusunda yapılmaktadır. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda bireylerin sosyal medyada gözetlendiklerinin farkında olduklarını ve gönüllü olarak kendilerini teşhir ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşan çalışmalardan biri de Fuat Ustakara ve Emir Türkoğlu’nun “Y Kuşağının Bir Gözetim Mekanizması Olarak Sosyal Ağlar Üzerine Algısı: Gaziantep Üniversitesi Araştırması” adlı çalışmasıdır. Çalışmada, üniversite öğrencileri üzerinden Y kuşağının sosyal medyayı bir gözetim aracı olarak görüp görmedikleri incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, üniversiteli gençlerin büyük oranda sosyal medyayı bir gözetim mekanizması olarak algıladıkları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Üniversiteli Y Kuşağın sosyal ağları sıklıkla kullandığı, bu kullanıma bağlı olarak gözetlemeye düşkün olduğu ve gözetilmeye açık bir kişilik yapısında olduğu saptanmıştır (Ustakara ve Türkoğlu, 2015: 956).

Diğer yandan yapılan bazı çalışmalarda bireylerin sosyal medyada gözetlendiklerinin farkında olma düzeylerinin düşük olduğu ve rızaları doğrultusunda kendilerini teşhir ettikleri saptanmıştır. Bu durumu gözler önüne seren çalışmalardan bir tanesi Sefer Kalamın’ın “Yeni

Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye’deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma” makalesidir. Çalışmada bireylerin sanal ortamda kişisel verilerini ne oranda paylaştıkları, bunun yanı sıra bireylerin sanal ağda gözetlendiklerinin ne oranda farkında oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır (Kalaman, 2019: 591). Yapılan çözümleme sonucunda, bireylerin Facebook gibi bir sosyal paylaşım mecrasında akraba, aile, eğitim, doğum tarihi, meslek ve yaşanılan şehir gibi özel kişisel bilgilerin paylaşıldığı, aynı zamanda bireylerin Facebook’ta bilgilerini paylaşma oranının yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bireylerin sosyal medyada kamu kurumları ve şirketler tarafından gözetlendiklerinin farkında olma seviyelerinin düşük bir oranda olduğu tespit edilmiştir.

Aynı sonuçlara ulaşan çalışmalardan bir tanesi de Alkan ve Özcan’nın “Üniversite Öğrencilerinin Gözetim, Güvenlik ve Mahremiyet Bağlamında Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makaleleridir. Makalede, öğrencilerin elektronik ortamda gözetim ile ilgili farkındalıkları, gözetimin güvenlik ile mahremiyet ilişkisi bağlamında yaklaşımlarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla farklı şehirlerde okuyan üniversiteli öğrencilere anket yapılmıştır. Elde edilen bulgularda, öğrencilerin genelinin gözetimin farkında olmadığı, güvenlik nedeniyle mahremiyetlerinden ödün verdikleri ve güvenlik endişesiyle gözetimi kabul ettikleri saptanmıştır (Alkan ve Özcan, 2019).

Öte yandan bir gözetim ortamı olan sosyal medya, bireyler tarafından çok çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin Göktürk Ayan “Tüketim Kültürü Bağlamında Kimlik İnşasının Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği” adlı yüksek lisans tezinde, 40 popüler sosyal medya kullanıcısının Instagram örneğinde kullanım pratiklerini incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda, kullanıcılar Instagram aracılığıyla gittikleri yerleri, kullandıkları moda ürünlerini, tükettikleri yiyecek ve içecekleri paylaşarak diğer kullanıcılar tarafından beğenilme arzusu içinde oldukları ve bu arzu ile kimliklerini inşa etmekte olduğu tespit edilmiştir (Ayan, 2016: 3).

Bireylerin sosyal medya kullanımlarını ortaya çıkaran diğer bir önemli çalışma ise Mevlut Can Koçak ve Mustafa İnce’nin “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği” isimli makale çalışmasıdır. Makalede Koçak ve İnce, genç bireylerin sosyal medya kullanım alışkanlığını saha araştırması yöntemiyle ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada çeşitli sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçlardan birisi de gençlerin sosyal medya kullanımına yönelten sebeplerin başında, eğlenme ile rahatlatma isteği, arkadaşlarla etkileşimde olma ve çeşitli konularda bilgi edinme arzusu gelmektedir (İnce ve Koçak, 2017: 736).

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte hayatımıza giren sosyal medyanın bireyler tarafından kullanım biçimlerini ortaya koyan başka bir çalışmada Tolga Kara'nın "Gençler Neden Snapchat Kullanıyor Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Üzerinden Bir Araştırma" isimli çalışmasıdır. Makale çalışmasında, popüler bir sosyal medya mecrası olan Snapchat'in üniversite öğrencileri tarafından hangi amaçla kullanıldığı ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Çalışma sonucunda gençlerin Snapchat'i gözetleme, beğenilme/takdir edilme, rahatlama, bilgi paylaşma, kullanım rahatlığı ve eğlenme doyumlarını sağlamasından dolayı kullanmayı tercih etmiştir (Kara, 2016). Sonuç olarak bireyler sosyal medyayı çeşitli gereksinimlerini karşılamak için kullanmaktadır. Bu kullanım biçimi olumlu olmakla birlikte negatifte olabilmektedir. Çünkü sosyal medya kullanımı bireylere teşhir, görme, görünme, göstermenin, temsilin, şöhretin ve kimliklerin kurulmasına olanak sağladığı gibi, başkaları tarafından gözetlenebilme, takip edilebilme ve izlenebilme imkanı da sunmaktadır.

5. Yöntem

Çalışmada, sosyal bilimlerde genellikle kullanılan ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını ele alan, sıklıkla açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı yanıtların alınmasına imkan veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi elde edilmesine olanak veren bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 101). Bu görüşme tekniği sosyal bilimler alanında geniş bir kapsamda kullanılmaktadır. Çünkü bu niteliksel araştırma tekniği, insanların belirli bir konu hakkında sahip olduğu duygu, düşünce ve tutumlarını öğrenmede çeşitli türde araştırma tekniklerini kullanmaktadır (Türnüklü, 2000: 543).

Bu çalışmada, 18 ile 25 yaş aralığında sosyal medyayı kullanan ve İstanbul'daki üniversitelerin lisans programlarında öğrenim gören 4 öğrenciyle yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada 18 ile 25 yaş aralığında olan öğrencilerin tercih edilmesinin sebebi, sosyal medyayı çoğunlukla üniversiteli gençlerin kullanmasından dolayıdır. Ayrıca çalışmada İstanbul'daki üniversiteler seçilmiş, İstanbul dışındaki üniversiteler kapsam dışı bırakılmıştır. Görüşmeye katılan öğrencilere online ortamda önceden hazırlanan açık uçlu sorular sorulmuştur. Görüşmeye katılan öğrencilerin kimlikleri gizli tutulmakla birlikte katılımcılara bir kodlama tekniği kullanılmıştır. Katılımcılar (K1, K2, K3, K4) şeklinde tanımlanarak kimlikleri saklı tutulmuştur.

Bireyler sosyal medyada izlendiklerinin, takip edildiklerinin, gözetlendiklerinin bilincinde midirler? Bilincindeyseler ters bir çelişki olarak sosyal medya kullanımlarında kendilerini teşhir etmede, takip edinilebilir, izlenebilir bir durumda olma eğiliminden neden

vazgeçememektedir? Bu sorulara yanıt bulmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilere 4 soru sorulmuştur, bu araştırma sorularımız şu şekildedir:

1. Sosyal medya kavramı size ne ifade etmektedir?

2. Hangi sosyal medya mecralarını sıklıkla kullanıyorsunuz?

3. Sosyal medyayı hangi amaçlar ve ihtiyaçlar için kullanıyorsunuz?

4. Sosyal medya platformlarında gerçekleştirdiğiniz eylemlerin çeşitli kurumlar tarafından gözetlendiğini düşünüyor musunuz?

5. Sosyal medyanın bir gözetim ortamı olduğunu düşünüyorsanız ise neden kendinizi bu ortamda teşhir edilebilir, izlenilebilir ve takip edilebilir bir durum yaratmaktasınız?

6. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, katılımcılara ilk olarak yarı yapılandırılmış sorular sorulmuş, sonrasında katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışmada üniversiteli öğrencilere; genellikle hangi sosyal mecraları kullandığı, sosyal medyayı hangi amaçlar ve ihtiyaçlar için kullandığı, sosyal medyanın bir gözetim ortamı olup olmadığı ve sosyal medyada kendilerini hangi sebeplerden dolayı teşhir ettiklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

112

1. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin *Sosyal medya kavramı size ne ifade etmektedir?* Sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

İnsanların duygu, düşünce ve tepkilerini dile getirdiği bir sosyal alandır (K1).

Her türlü bilginin kolaylıkla dolaşıma girdiği mecra (K2).

Yakın çevremizi takip edip etkileşim halinde olma durumu (K3).

Dünyayı ve farklı coğrafyaları birbirine bağlayabilen bir paylaşım ağıdır (K4).

Her katılımcı sosyal medya kavramını farklı bir biçimde tanımlamaktadır. (K1) sosyal medyayı bir sosyal alan olarak tanımlarken, (K2) bilginin dolaşıma girdiği bir mecra olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık (K3) sosyal medyayı karşılıklı bir etkileşim halinde olma durumu olarak ifade ederken, (K4) dünyayı birbirine entegre eden bir paylaşım ağı olarak ifade etmektedir.

2. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin *Hangi sosyal medya mecralarını sıklıkla kullanıyorsunuz?* Sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

Genellikle sosyal paylaşım uygulamalarını kullanıyorum. Bunlarında başında Facebook ve Instagram geliyor (K1).

Twitter ve Instagramı sıklıkla kullanırım (K2).

Instagram, Twitter, Tiktok gibi sosyal medya mecralarını günlük hayatımda genellikle kullanmaktayım (K3).

Sosyal paylaşım uygulamalarından yalnızca WhatsApp ve Instagram kullanıyorum. Aynı zamanda yeni çıkan sosyal medya uygulamalarının nasıl kullanıldığını öğrenmek için geçici olarak farklı sosyal medya uygulamalarını da kullanıyorum (K4).

Görüşmeye katılan katılımcıların tümü sıklıkla Instagram uygulamasını kullanmaktadır. Katılımcılardan (K1) Facebook, (K2) ile (K3) Twitter, (K4) Whatsapp uygulamasını genellikle kullanmaktadır. (K3) aynı zamanda Tiktok'da kullanmaktadır.

3. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin *Sosyal medyayı hangi amaçlar ve ihtiyaçlar için kullanıyorsunuz?* Sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

Mekânsal anlamda uzak olduğum arkadaşlarımdan haberdar olabilmek için, ayrıca gündemi takip etmek için (K1).

Gündemi takip etmek ve merak duygumu gidermek için kullanırım (K2).

113

Arkadaşlarımla ve çevremle neler yaptıklarını görmek, bunun yanı sıra meraklı olduğum sayfaları takip etmek sebebiyle kullanmaktayım (K3).

Sosyal medyayı aktif olarak kullandığımda bana haz, mutluluk ve rahatlık vermesi. Beni stresten kurtarması, gündemi takip etme isteği ve merak duygumu gidermesi (K4).

Katılımcılardan (K1) sosyal medyayı uzak mesafelerde bulunan arkadaşlarından haberdar olabilmek ve gündemi takip etmek amacıyla kullanmaktadır. Katılımcılardan (K2) ise gündemde olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmak ve merak duygusunu giderme ihtiyacı sebebiyle sosyal medyayı kullanmakta. Katılımcılardan (K3)'de arkadaşları ile çevresindeki insanların neler yaptıklarını öğrenme isteği ile ilgi duyduğu sayfaları takip etme hedefiyle sosyal medyayı kullandığını söylemektedir. (K4)'de sosyal medyanın kendisine haz, mutluluk, rahatlık vermesi, bunun yanında onu stresten kurtarması, merak duygusunu doyurması ve gündemi takip etme isteği amacıyla kullandığını ifade etmektedir. Katılımcıların verdiği cevaplar sonucunda, bireylerin sosyal medyayı genellikle gündemi takip etme ve merak duygusunu doyurma ihtiyacı nedeniyle kullandığı görülmektedir.

4. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin *Sosyal medya platformlarında gerçekleştirdiğiniz eylemlerin çeşitli kurumlar tarafından gözetlendiğini düşünüyor musunuz?* Sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

Evet, Whatsapp gizlilik sözleşmesinden sonra düşünüyorum. Özellikle bazı markaların reklam önerilerinden bilgilerimizin paylaşıldığı belli oluyor (K1).

Bence gözetleniyor, özellikle küresel çaptaki kurumların bizim gönderilerimize kolaylıkla erişim sağladığını düşünüyorum. Örnek verecek olursak Donald Trump'ın seçim kampanyasını yürüten Cambridge Analytica şirketinin Facebook kullanıcılarının kişisel bilgilerini çalarak seçime hile karıştırdığına ilişkin medyada yer alan haberleri verebiliriz (K2).

Evet, düşünüyorum. Paylaştığımız hikâyeler, fotoğraflar, gönderiler ve beğendiğimiz sayfalar gözetleniyor (K3).

Elbette, gözetleniyoruz. Özellikle Whatsapp gizlilik sözleşmesi ile Cambridge Analytica'nın Amerika'daki 50 milyon Facebook kullanıcısının verilerini çalmasına ilişkin yapılan haberden sonra elektronik ortamda gerçekleştirdiğimiz her hareketin her eylemin izlendiğini ve kayıt altına alındığını düşünüyorum (K4).

Bütün katılımcılar sosyal medya platformlarında gözetlendikleri konusunda hem fikirdirler. Katılımcı (K1) Whatsapp gizlilik sözleşmesinden sonra sosyal medyada gözetlendiğini düşünmeye başlamıştır. Ayrıca katılımcının kendisine gelen reklam önerilerinden kişisel bilgilerinin paylaşıldığını anladığını belirtmektedir. Gözetlendiğini ifade eden (K2) ise uluslararası alandaki kurumların gönderilerimize kolay bir şekilde erişim sağladığını düşünmektedir. Bu düşüncesini de Donald Trump'ın seçim kampanyasını yürüten Cambridge Analytica şirketi hakkında medyada çıkan haberler üzerinden temellendirmektedir. Diğer bir katılımcı olan (K3)'de gözetimin beğendiğimiz sayfalar, paylaştığımız hikâyeler, fotoğraflar ve gönderiler üzerinden gerçekleştiğini ifade etmektedir. (K4)'de göre elektronik ortamda gerçekleştirdiğimiz her eylemin izlendiğini ve kayıt altına alındığını ileri sürmektedir. Sosyal medyada gözetlendiğine ilişkin bilgilerin Whatsapp gizlilik sözleşmesi ve Cambridge Analytica'nın Amerika'daki Facebook kullanıcılarının kişisel bilgileri çalması ile ilgili yapılan haberlerden sonra bu fikre sahip olduğunu dile getirmektedir. Verilen yanıtlar doğrultusunda, katılımcıların gözetlendiğine dair algılarının oluşmasında en büyük etken Whatsapp gizlilik sözleşmesi ve Cambridge Analytica ile ilgili medyada yer alan haberlerden kaynaklanmakta olduğu gözlemlenmektedir.

5. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin *Sosyal medyanın bir gözetim ortamı olduğunu düşünüyorsanız ise neden kendinizi bu ortamda teşhir edilebilir, izlenebilir ve takip edilebilir bir durum yaratmaktasınız?* Sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

Teknolojik çağında olduğumuzdan tamamen kendimizi sosyal medyadan uzak tutmanın zor olduğunu düşünmekteyim. Yaptığımız paylaşımların beğenilmesi de kişisel tatminimiz açısından bir etken olabilir (K1).

Başkalarının ne yapmış olduğunu merak ettiğim gibi, kendimin de diğer kimseler tarafından merak edilmesini istiyorum (K2).

Çünkü herkes sosyal medyayı kullanıyor ve kendini teşhir ediyor. Benim dışında diğer sosyal medya kullanıcıları da siyasi görüşlerini, özel hayatlarını, günlük yaşam tarzlarını gösteriyor (K3).

Sosyal medyayı çok seviyorum ve onu kullanmada oldukça bağımlıyım. Bu bağımlılık duygusuyla daha fazla kişi tarafından beğeni ve takip almak için gönderilerimi herkese açık bırakmaktayım (K4).

Katılımcı (K1) ifadesinde, teknolojik bir çağda sosyal medyadan kendimizi soyutlamanın mümkün olmadığını aktarmaktadır. Bununla birlikte sosyal medyada paylaştığı paylaşımların beğenilmesiyle sağladığı kişisel tatmin sebebiyle kendisini teşhir ettiğini söylemektedir. Buna karşılık (K2) ise başkalarının gerçekleştirdiği eylemleri merak etmekle beraber kendisinin de yaptığı eylemlerin başkaları tarafından merak edilmesi nedeniyle kendisini sosyal medyada izlenebilir ve takip edilebilir bir duruma getirdiğini belirtmektedir. (K3) ise sosyal medyada kendini teşhir etmenin ana sebebini, bu sosyal medya mecralarının herkes tarafından kullanılıyor olması ve herkesin kendini teşhir etmesi olarak göstermektedir. Aynı zamanda katılımcı kendisi gibi diğer sosyal medya kullanıcılarının da özel hayatlarını, günlük yaşam tarzlarını ve siyasal görüşlerini paylaştığına dikkat çekmektedir. Diğer bir katılımcı olan (K4)'de sosyal medyayı çok sevdiğini ve ona bağımlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağımlılık duygusunun onun diğerleri tarafından beğenilme ve takip alma isteğini arttırdığını ve bu nedenle de gönderilerini herkese açık olarak teşhir ettiğini belirtmektedir.

Sonuç

Hızla büyüyen teknolojinin ilerlemesiyle Web 1.0'dan Web 2.0'a geçilmiştir. Bunun sonucu olarak da interneti kullanan kişi sayısı milyarları geçmiştir. Çünkü Web 2.0 teknolojisi çift yönlü bir etkileşim sağlamakta, kullanıcılar içerik üretebilmekte, bu içerikleri diğerleriyle

paylaşabilme olanağı vermektedir. Bunun yanı sıra bireylerin kendini ifade etme, zihinsel dünyasını yansıtma, tanıdığı ve tanımadığı insanların dünyalarını algılayabilme, görebilme şansı sunmaktadır. Dünya, Web 2.0 internet hizmetine entegre olmasıyla kullanıcılarda bilgi üretmeye başlamış, bu bilgiyi de ortak bir alanda iletebilme gücüne kavuşmuştur. Özellikle Twitter, Facebook, Periscope, Medium, LinkedIn, YouTube, Instagram, Pinterest, Snapchat, Telegram, Foursquare, Myspace gibi sosyal medya platformların kullanıma girmesi ve bu platformların birbiriyle bilgi paylaşmada linkler aracılığıyla entegre olması paylaşım gücünü de kat ve kat arttırmıştır. Bu yeni iletişim ortamlarının getirdiği avantajlar, bireylerin sosyal medya alanına daha fazla girmesine, kendilerini bu alanda kişiselleştirerek bir profil oluşturmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra bireyler, ana akım medyada yer bulmayan fikir, düşünce ve tartışmaları sosyal ağlar aracılığıyla gündeme getirebilmektedir. Sosyal medya, milyonlarca insanı bir araya getirerek ortak bir konu üzerinden tartışma yapabilme imkanı vermesi yeni bir kamusal alanı yaratmıştır.

Sosyal medya, birçok pozitif durumu beraberinde getirmiş olmakla birlikte, sayısız sorunları da kendisiyle getirmiştir. Bu sorunların başında; doğruluğu teyit edilmeyen bilgilerin yayılımı, kişinin özel yaşamına ilişkin mahremiyet ihlalleri, onur kırıcı söylemler ve gözetim gelmektedir. Sosyal ağların getirdiği problemler içerisinde en tehlikeli olan kişilerin gözetimidir. Yaşadığımız çağ gözetim toplumu çağıdır; bu çağda insanlar çeşitli teknolojik araçlar üzerinden gözetlenmektedir. Gözetim şeklinin en yaygın olan alanı sosyal medyadır; bu alanda kişilerin okuduğu kitaplar, izlediği filmler, paylaştığı politik görüşler, dolaştığı internet siteleri, araştırdığı bilgiler, baktığı ve ilgilendiği durumlar iletişim ağını kontrol eden kurum ve kuruluşlar tarafından izlenmektedir. Kişilerin ağlarda gerçekleştirdikleri eylemler kayıt altına alınmakta, depolanmaktadır; gerçekleştirilen bu işlev ile iletişim ağını kontrol eden kurumlar, elde ettiği veriyi kendi hedefleri yönünde yeniden değiştirmekte, dönüştürmekte, sınıflandırmakta, çözümlemektedir.

İletişim ağını kontrol eden küresel kapitalist güçler, devlet mekanizmaları kişilerden topladığı veriyi başka kurumlara ticari amaçla satabilmektedir. Para karşılığı satılan veriler ekonomik, siyasi ya da kitleleri belli bir konuda ikna etmeye veya karşıtlık oluşturma amacı için kullanılabilir. Bu anlamda veriler kişilerin tutum, düşünce ve davranış üzerinde yönlendirici bir etkiye dönüştürülebilmektedir. Örneğin, karşımıza sürekli çıkan reklamlar, haberler, bildiriler bireyselleştirilmiş mesajlardır, çünkü bu mesajlar sosyal ağlarda gerçekleştirdiğimiz eylemler üzerinden oluşturulmuş özel iletilerdir.

Bu çalışmada üniversiteli öğrencilerle görüşülmüştür. Görüşme sonucunda elde edilen bulgulara, katılımcıların sosyal medya kavramını farklı şekillerde algılayarak tanımladıkları gözlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların Facebook, Twitter, Whatsap, TikTok gibi sosyal medya uygulamalarını sıklıkla kullandığı, ayrıca tüm katılımcıların en çok kullandığı uygulamanın Instagram olduğu saptanmıştır. Öte yandan katılımcıların sosyal medyayı, arkadaşlarından haberdar olmak, mutlu olmak, stresten kurtulmak, çevresinde olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmak için kullanmaktadırlar ama en çok da gündemi takip etmek ve merak duygusunu giderme amacı için kullandıkları tespit edilmiştir.

Çalışmanın diğer sonuçlarından biri de katılımcıların hepsi sosyal medya mecralarında gözetlendikleri konusunda aynı düşüncede olduklarıdır. Katılımcıların gözetlendiklerine dair algılarının oluşmasındaki en büyük etkenin, medyada yer alan Whatsapp gizlilik sözleşmesi ile Cambridge Analytica şirketinin 50 milyon Facebook kullanıcısının verilerini çalması hakkında yapılan haberlerdir. Bununla beraber katılımcıların gözetlendiklerine dair bilinçlerinin yüksek bir düzeyde olduğu görülmüştür. Çalışmanın diğer bir sonucu ise katılımcıların kendilerini sosyal medyada teşhir etme, izlenebilir ve takip edilebilir bir durumdan vazgeçmeme nedenin şunlara olduğu sonucuna varılmıştır; sosyal medyaya bağımlı olma, sosyal medyada alınan beğenilerin kişisel tatmin vermesi, elektronik çağda sosyal medyadan uzak durmanın zor olması, sosyal medyanın herkes tarafından kullanılması, herkesin kendini sosyal medyada teşhir etmesi, başkaları tarafından merak edilme isteği.

Kaynakça

- Akdağ, G. (2015). *Gözetim Toplumu Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Alkan, F. ve Özcan, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Gözetime, Güvenlik ve Mahremiyet Bağlamında Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 270-292.
- Ayan, G. (2016). *Tüketim Kültürü Bağlamında Kimlik İnşasının Sosyal Medyada Kullanımı: Instagram Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Babacan, M. E. (2014). Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1) , 135-160.

- Çağlar, B. (2019). Yeni Medya İletişimi Nasıl Dönüştürdü: Pasif Mesaj Alıcısından Aktif, Üreten, Değiştiren, Yorumlayan ve Eyleme Geçen Aktif Mesaj Üreticisine, *İletişim Bilimleri Çalışmaları I* içinde (49-63). Cinman, M ve Dinçerden, E., Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Çambay, S. O. (2015). Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5) , 237-247.
- Çapcıoğlu, İ. (2019). Sosyal Medya ‘Yeni İnsan Tipi’ ve Etik Sorunlar. *II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, 658-668.
- Çapcıoğlu, İ. (2019). Sosyal Medya ‘Yeni İnsan Tipi’ ve Etik Sorunlar. *II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, 658-668.
- Çömlekçi, M. F. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (3), 1549-1563.
- Gürdal, E. ve Kanat, S. (2020). Hegemonyal Düzendeki Gözetim Toplumu. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2) , 208-237.
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 736-749.
- Kara, T. (2016). Gençler Neden Snapchat Kullanıyor Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Üzerinden Bir Araştırma. *Intermedia International E-Journal* 3 (5) , 262-277.
- Kılıç, A. (2020). *Genç Yetişkinlerin Sosyal Medya Bağımlılıkları, Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Romantik İlişki Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Biruni Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lyon, D. (Ed). (2003). *Surveillance as social sorting: Privacy, risk, and digital discrimination*. London & Newyork: Routledge.
- Marx, G.T. (2015). Surveillance Studies. *International Encyclopedia of The Social & Behavioral Sciences*, 23 (2) , 733-741.
- Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11 (2) , 232-251.

TDK. Erişim (11.9.2021). <https://sozluk.gov.tr/>.

Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (13) , 101-116.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24 (24), 543-559.

Ustakara, F. ve Türkoğlu, E. (2015). Y Kuşaaının Bir Gözetim Mekanizması Olarak Sosyal Ağlar Üzerine Algısı: Gaziantep Üniversitesi Araştırması. *Electronic Turkish Studies*, 10 (10) , 939-958.